

Олена Кривицька

РЕГІОНАЛЬНІ ІДЕНТИЧНОСТІ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА ФОНІ
СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ

O. Krivickaya. Regional identity: Provocations and risks in the conditions contemporary social and political realities. The article is devoted to the actual problems of Ukrainian regionalism. The basic stages of the decentralization process («rozkol») and also perspectives of unity Ukrainian's regions are analyzed. The model of the political self-identification are noted. The basic types of ideological identities are defined.

Не можна не помічати виразної партикуляризації регіональних етнічних інтересів, їхньої фрагментації, що створює перешкоди формуванню загальногромадянської ідентичності в Україні.

Загалом пострадянська ідентифікація супроводжується кризою суспільної свідомості, яка полягає в розколі ментальності соціуму України. Це є наслідком утримання східних регіонів у межах Російської імперії, тоді як західні регіони не тільки зберегли прадавні риси автентичної української культури, але й збагатили її за рахунок зв'язків з країнами Центральної Європи¹.

Західно-індивідуалістичний менталітет	Орієнтує особистість на саму себе в вирішенні питань; держава — засіб для досягнення своїх первісних цілей; традиції спілок, товариств, громад.
Російсько-общинний менталітет Східної України	На першому місці служіння державі; общинно-соціалістичні ідеали серед російськомовного населення; тяжіння до авторитарних методів управління.

Отже, конфліктність пострадянської самоідентифікації в Україні полягає в тому, що значна частина населення тяжіє до «радянської ідентичності». Природно у цьому зв'язку, що за даними Київського міжнародного інституту соціології при Університеті «Києво-Моги-

ляньська академія» позитивне ставлення до незалежності України демонструють до 72% опитуваних. Щодо специфіки самоідентифікації в Україні то вона в поляризації між національною ідентифікацією та різновидами групової культурної ідентифікації, суперечливістю між міфами про національну ідентичність та інтересами окремих груп населення.

Доводиться визнати, що конфліктність пострадянської ідентифікації українського суспільства створюється, перш за все, умовним розколом між Сходом — Заходом, що переконливо підтвердили президентські вибори 2004 р. Суспільна свідомість амбівалентна, в ній мирно співіснують протилежні орієнтації: на квазісоветські структури, а звідси комплекс національної меншовартості, з одного боку, і надзвичайна націоналізація, орієнтація на Захід — з іншого. Безумовно, відсутність чіткої державної ідеології, політичної мети, цивілізованого суспільства тільки поглиблюють кризовий синдром пострадянської ідентифікації. За таких умов у суспільстві спостерігається розкол щодо пріоритетних національних інтересів і цінностей.

Ось чому рівень загострення суперечностей національних проблем визначає стан етнополітичної стабільності суспільства. Етнопсихологічні та етнокультурні відмінності регіонів активно використовуються різними групами політичної еліти, що відчувалося під час президентської кампанії 2004 р. (Захід — Ющенко, Південь — Схід — Янукович). А по-друге, ці відмінності підштовхують представників еліти окремих етносів стати на шлях самоідентифікації на ґрунті національно-територіального уособлення. Що призводить до посилення регіональних відмінностей ідентичності громадян.

Регіональні маркери поліетнічного українського суспільства зумовлені багатьма об'єктивними чинниками, найбільш значимими серед них є такі.

– *Етнічна своєрідність регіонів.* У західних областях значну частину етнічного складу становлять західні слов'яни. Оскільки ця територія тривалий час належала до складу інших держав, то внаслідок прагнення до самозбереження у цих етносів історично склалися найміцніші традиції консолідації на національному ґрунті. Центральна й Північно-Східна Україна є історично основними регіонами розселення українського етносу, який найменше «розбавлений» інонаціональними елементами. Переважає сільське населення колгоспного типу. Міста, які останніми десятиріччями різко розрослися за рахунок мігрантів із села, мають значний прошарок людей з близькою до селянської психологією. Традиції приватного підприємства значною мірою тут були знівельовані за часів радянської влади, тому

ідеї ринкової економіки сприймаються обережно, з пересторогою. Існують давні й широкі економічні, культурні та сімейно-родинні зв'язки з Росією та Білоруссю.

Особливою етнонаціональною специфікою відзначається Крим та південно-східний регіон. Етнічний склад населення є найбільш різноманітним, порівняно з рештою території України. Поряд з українцями — великий відсоток росіян та представників південних народів. Населення переважно російськомовне з традиційною історичною, економічною, культурною та сімейно-родинною орієнтацією на Росію.

– *Регіональна дислокація основних конфесій.* Вплив УПЦ (МП) поширюється головним чином на Схід та Південь; (КП) — Київ та Центр; Римо-, Греко-католицької, автокефальних та протестантської церков — Захід і частково Центр.

– *Регіональна диференціація економічного потенціалу.* Основний економічний потенціал країни зосереджений у східному та південному регіонах, де історично домінують російська мова і культура — порівняно і переважно україномовними центральними і майже суцільно україномовними західними територіями. За оцінкою фахівців Інституту соціології НАН України, у шести регіонах України (Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Харківській областях та м. Києві) зосереджено 48% основних засобів країни, 53% виробництва валової доданої вартості, 65% виробництва промислової продукції, 49% обсягу інвестицій в основний капітал. Наслідком цього є розвиток східних і південних регіонів як донорських, інших — як депресивних.

– *Диференціація політичної та економічної еліт України за регіональною ознакою.* Більшість українських політичних партій сформувалася не навколо різних політичних ідеалів і цінностей, а навколо лідера, культурної самоідентифікації членів партії, регіональних еліт.

– *Регіональна диференціація мовної практики.*

– *Розігрування багатьма політичними силами «карти» регіональної своєрідності України під час парламентських та президентських виборів.* Деякі політики, ЗМІ наполегливо нагадують українським громадянам про те, що Україна — не монолітна держава. Актуальність цієї проблеми загострюється з огляду на президентські вибори 2010 р.

Очевидно, що поглиблення цих відмінностей загрожує територіальній цілісності України, її унітарності та громадянському миру, їх поглиблення лежить у площині дії суб'єктивного чинника: діяльності (або бездіяльності) влади, політичних та економічних еліт, партій. Мовою життя консолідація — це побудова громадянського суспільства та формування української політичної нації.

Який шлях у контексті регіональних відмінностей, полікультурності, подвійної ідентичності є доцільним для України? Вважаємо, що у контексті об'єктивного існування регіональних відмінностей єдиним перспективним шляхом цивілізаційного поступу України є збереження унітарності держави та формування української поліетнічної нації. Політична нація — це громадянське суспільство, сформоване на території певної держави (моно- або поліетнічної), яке характеризується розвиненими інститутами народовладдя, єдністю політичного, соціального та економічного життя, спільними культурою, мовою та цінностями громадян, що свідомі своєї окремішності у світовій співдружності націй. Ось чому єдиний спосіб запобігти дезінтегративним проявам в Україні — зміцнити усвідомлення громадянами їх єдності, сформувані в них спільне національне почуття і спільну національну ідентичність, які були б домінуючими щодо інших ідентичностей — етногрупової, станової, професійної тощо.

Незважаючи на вищесказане, питання «розколу країни» згадується як один із потенційних ризиків щоразу, як в Україні розпочинаються кардинальні зміни, загострюється суспільна ситуація чи з'ясовуються стосунки під час виборчої кампанії. Про різницю між Сходом і Заходом говорили під час здобуття незалежності в 1991 році. Демонстрували карти поділу «по Дніпру» після другого туру президентських виборів 1994-го та після перемоги опозиції за партійними списками у 2002-му. Зрештою, найбільшої гостроти це питання набуло в 2004-му, в ході президентської кампанії і «помаранчевої революції», спрямованої проти спроби фальсифікувати вибори на користь кандидата, асоційованого зі Сходом. Через рік після президентської кампанії 2004 р. питання зберегло свою гостроту — і використовувалося для спекуляцій уже в кампанії — 2006. За останніми опитуваннями Українського центру імені О. Разумкова 60% респондентів дотримуються думки, що поділ суспільства «на дві частини, які перебували у конфлікті між собою», що виник під час виборчої кампанії, зберігся². Навіть на більш різке запитання, поставлене КМІСом, чи є поділ на Схід і Захід поділом на *ворогуючі* сторони, ствердно відповідають 30% респондентів. Крім цього, сторона, що вважає себе переможеною, відчуває це гостріше: на Заході твердження про поділ на ворожі табори поділяють 24%, у Центрі — 33%, на Півдні — 33%, на Сході — 55%³.

Питання «розколу» має глибоке історичне коріння, пов'язане з часами Руїни, коли Лівобережжя і Правобережжя мали різних гетьманів, тяжіли до різних союзників і, зрештою, опинилися в межах різних держав. «Розкол» став одним із стереотипів сприйняття України: західні автори вже традиційно говорять про «несподівану

націю» (Ендрю Вільсон), проводять саме по території України міжцивілізаційний кордон на карті «зіткнення цивілізацій» (Семюел Гантінгтон). Навіть у сучасних працях про пострадянські країни, в яких уже враховано досвід «помаранчевої революції», йдеться про унікальне завдання створити єдину націю, яке стоїть перед Україною⁴.

Цілком зрозуміло, що без подолання проблеми «розколу», без припинення процесу формування негативних взаємних стереотипів у жителів різних регіонів через різницю в ціннісних орієнтаціях годі сподіватися на швидкий поступ країни, на інтенсивний соціальний та економічний розвиток.

Зазначимо, що серед чинників, які сприяють збереженню «розколу», — регіональні особливості ціннісно-ідеологічних орієнтацій українського суспільства. Важливим позитивним чинником етнополітичного розвитку українського суспільства є безконфліктність ціннісних орієнтацій суб'єктів етнополітичного простору, відсутність міжцивілізаційного розколу в полікультурному просторі України за одночасної наявності політичних, ціннісно-ідеологічних відмінностей. Однак регіоналізаційні виклики (етномовні відмінності між Сходом і Заходом України, різні світоглядні і політичні орієнтації населення тощо) поставили українське суспільство перед надзвичайно складною проблемою — збереження і реалізації демократичного потенціалу та досягнення політичної консолідації. Соціокультурна строкатість та наявність помітних міжрегіональних диспропорцій свідчать про наявність дуже істотних відмінностей як в політичних перевагах громадян, так і в їхньому ставленні до реалій економічного, соціально-політичного та культурного ґатунків.

Політизація ідентифікаційних питань, перетворення їх на чинник політичної боротьби на підставі більшої *зручності* і *звичності* для жителів східних і південних областей спілкуватися російською загрожує не просто збереженням чи поглибленням відмінностей. Понад те, ці відмінності можуть лягти в основу ідентифікації, надаючи нового значення протиставленню «ми — вони» («Я — російськомовний, неукраїномовний» замість «Я — українець»). Накладаючись на контекст передвиборчих політичних обвинувачень, такий новий спосіб ідентифікації може ще далі відштовхувати жителів різних регіонів один від одного.

Емпіричною базою аналізу регіональної ідентичності послуговували дані загальнонаціональних опитувань, що систематично проводяться Інститутом соціології НАН України спільно з компанією СОЦІС з 2001 року. Ми розглянули відповіді на деякі питання, що безпосередньо стосуються складових моделі регіональної ідентифікації: *ставлення до політичного устрою, ставлення до політико-еко-*

номічного устрою, ставлення до національно-культурного та геополітичного розвитку.

Так, у процесі відповіді на запитання «Як Ви ставитеся до економічних перетворень?» з'ясовано, що преференції громадян детермінує не так етнічна, як регіональна належність⁵. Зокрема, преференції західних українців та західних росіян суттєво відрізняються від преференцій східних українців та східних росіян. Це зайвий раз слугує підтвердженням тези, що показник економічних преференцій виявляє ціннісно-ідеологічну ідентичність, бо саме регіонально-культурний чинник відіграє чи не найвагомішу роль у політичній соціалізації. А незначні етнічні відмінності всередині кожного регіону гіпотетично можна пояснити міграційними процесами.

Другий вимір ціннісно-ідеологічної ідентичності — це ставлення до політичного розвитку.

Ставлення населення України до політичного розвитку (%)⁶

Не згоден	Не знаю	Згоден	Загалом
16,0	36,3	47,7	100,0

Отже, у свідомості населення України досі превалює декларативна авторитарність. Цей феномен властивий не лише посткомуністичним суспільствам, його зафіксовано у багатьох країнах, які мають тривалі демократичні традиції. Утім, відмінність полягає в тому, що авторитаризм, виявлений у масовій свідомості західних суспільств, не є передвісником загибелі демократії. Інша річ — авторитарні установки у суспільствах, що кардинально трансформуються, де лише почалося становлення демократії та громадянського суспільства. Саме тут є небезпека приходу до влади авторитарного режиму. Але, на думку Є. Головахи, «авторитарність масової свідомості є однією з необхідних, та аж ніяк не достатніх умов для триумфу авторитаризму не лише в масовій свідомості, а й у політичній практиці», позаяк однією з умов встановлення авторитарного режиму є наявність у суспільстві віри в сильного керівника, який наведе лад у країні. Проте дані моніторингу 2008 року свідчать, що лише 26% «авторитаристів» бачать сьогодні в Україні політичних лідерів, здатних ефективно керувати країною, 36% не бачать їх, ще 39% не визначилися⁷. Отже, в період суспільної трансформації та хаосу можуть виникати тимчасові симпатії до сильної влади, до того ж не завжди легітимної.

Наступним виміром ціннісно-ідеологічної ідентичності є зовнішньополітичні преференції, що їх визначають відповіді на питання «Якому шляху розвитку України Ви віддасте перевагу?».

Ставлення населення України до політичного розвитку України (%)⁸

Варіанти відповідей	%
Передусім розширювати зв'язки у межах СНД	16,4
Зміцнювати насамперед східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)	29,2
Встановлювати найтісніші зв'язки з розвиненими країнами Заходу	13,2
Спіраться насамперед на власні ресурси, зміцнюючи незалежність	20,8
Різні регіони України мають обирати свій шлях	3,4

Жоден геополітичний варіант не має явного переважання. Низьким залишається ставлення до розширення зв'язків із країнами СНД, що пояснюється насамперед нездатністю цієї пострадянської організації розв'язувати торгово-економічні проблеми країн-учасниць, щодалося взнаки в масовій свідомості населення України. Дуже малою є кількість прихильників інтеграції із Росією. Причинами цього є небажання російського уряду останніми роками сприяти просуванню українських товарів на власний ринок, події в Чечні, україно-російський газовий конфлікт. Про це також свідчить радше негативна оцінка політичної ситуації в Росії. Майже третина населення нашої країни обрала перспективу передусім зміцнювати східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь). Популярність цього варіанта пояснюється історичним минулим та близькістю і взаємною прихильністю східнослов'янських народів. Так, на запитання «Чи згодні Ви допустити представників інших національностей як членів своєї сім'ї?» найчастіше називали українців, росіян та білорусів. Орієнтація на подальший розвиток зв'язків із країнами Заходу залишається стабільно мало популярною, бо тяжіння української влади до цього шляху поки не набуває практичного втілення у співпраці із Заходом з огляду на сучасну економічну кризу в Україні.

Звертаємо увагу, що соціологічні дані фіксують певні відмінності в розподілі зовнішньополітичних преференцій за регіонами України. Так, у західному регіоні найбільше прихильників зміцнення державної незалежності (36%) та інтеграції із Заходом (26%), у центральному регіоні переважають прихильники східнослов'янської інтеграції (24%). Союз України, Білорусі та Росії є найпопулярнішим зовнішньополітичним орієнтиром для респондентів Півдня (34%) та Сходу (44%), що, на нашу думку, зумовлено історико-культурними особливостями регіональних ціннісно-ідеологічних ідентичностей населення України.

Регіональна належність детермінує й геополітичні переваги. У західних українців та західних росіян вони суттєво відрізняються від переваг східних українців та східних росіян, що слугує на користь тези, що саме регіонально-культурний чинник відіграє чи не найбільшу роль у політичній соціалізації. Незначні етнічні відмінності в поглядах, наявні в кожному регіоні й особливо на Заході нашої країни, можна пояснити міграційними процесами й національно-культурною близькістю етнічних росіян до геополітичних орієнтирів мешканців Сходу України.

Регіонально-етнічний розподіл населення України на підставі відповідей на запитання «Якому шляху розвитку України Ви віддасте перевагу?» (%)⁹

Зовнішньополітичні орієнтації	Захід		Центр		Південь		Схід	
	Укр.	Рос.	Укр.	Рос.	Укр.	Рос.	Укр.	Рос.
	N=348	N=23	N=432	N=49	N=152	N=99	N=410	N=226
Передусім розширювати зв'язки у межах СНД	11,5	17,4	15,3	22,9	21,2	22,2	15,9	17,7
Розвивати відносини переважно з Росією	2,3	4,4	4,2	16,7	11,9	6,1	5,4	13,7
Зміцнювати насамперед східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)	5,8	21,7	23,2	33,3	27,8	43,4	44,6	40,7
Встановлювати найтісніші зв'язки і розвиненими країнами Заходу	26,7	17,4	13,4	8,3	11,9	7,1	8,8	5,8
Спіратися насамперед на власні ресурси, зміцнюючи незалежність	37,1	26,1	25,2	4,2	19,2	8,1	15,4	9,3
Різні регіони України мають обирати свій шлях	4,2	8,7	2,1	0	1,3	3,0	2,7	8,4
Інше	1,7	0	1,9	0	0	1,0	1,5	1,3

Проаналізувавши таблиці, встановлено, що найбільшими симпатиками євроінтеграції є прихильники розвитку взаємин із Заходом та група, що виступає за зміцнення державної незалежності. Водночас наголосимо, що доволі багато прихильників інтеграції України з північно-східними сусідами (СНД, Росією та східнослов'янським

союзом) також не заперечують вступ нашої держави до Європейського Союзу.

Розподіл відповідей на запитання «Як Ви ставитеся до вступу України в Європейський Союз?» на підставі зовнішньополітичних орієнтацій населення України (%)¹⁰

Зовнішньополітичні орієнтації	Ставлення до вступу України в Євросоюз			
	Позитивно	Важко відповісти	Негативно	Загалом
Передусім розширювати зв'язки у межах СНД	57,1	33,0	9,9	100,0
Розвивати відносини переважно з Росією	49,2	40,7	10,2	100,0
Зміцнювати насамперед східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)	48,9	38,4	12,8	100,0
Встановлювати найтісніші зв'язки з розвиненими країнами Заходу	82,8	14,7	2,5	100,0
Спіратися насамперед на власні ресурси, зміцнюючи незалежність	64,4	31,6	4,0	100,0
Різні регіони України мають обирати свій шлях	36,1	57,4	6,6	100,0
Інше	69,2	26,9	3,9	100,0
Важко відповісти	28,0	65,8	6,2	100,0

Лише групи, що обрали пострадянські орієнтири (передусім розширювати зв'язки у межах СНД; розвивати відносини переважно з Росією; зміцнювати насамперед східнослов'янський блок), прихильно ставляться до перспективи вступу України до союзу Росії і Білорусі (для зручності ми називатимемо ці орієнтири «євразійськими»). Прихильники встановлення найтісніших зв'язків із розвиненими країнами Заходу та зміцнення державної незалежності гірше ставляться до такої перспективи.

До речі, прихильники «євразійських» орієнтацій менш негативно оцінюють перспективу вступу України в Євросоюз, ніж «прозахідна» та «самостійницька» групи вступ нашої країни до східнослов'янського союзу: кількість противників євроінтеграції серед респондентів групи, що виступає за розширення зв'язків у межах СНД, — 10%, серед респондентів групи, що виступає за розвиток відносин переважно з Росією, — 10%, серед респондентів групи, налаштованої насамперед на зміцнення східнослов'янського блоку (Україна, Росія,

Білорусь), — 13%. Натомість кількість противників східнослов'янської інтеграції серед «західників» 60%, серед «самостійників» — 57%. Такий розподіл відповідей засвідчує, що Європейський Союз як зовнішньополітичний об'єкт є привабливішим, ніж Союз Росії і Білорусі.

Очевидно, що люди, які позитивно ставляться до вступу в Євросоюз, також позитивно налаштовані на вступ України до східнослов'янського союзу. Можливо, у свідомості цих респондентів такі геополітичні орієнтири є сумісними, бо вони враховують особливості ціннісно-ідеологічної ідентичності. Вважаємо, що відбувається своєрідне світоглядне «примирення» двох різних за суттю та змістом геополітичних орієнтирів у межах політико-ідеологічної ідентичності, тобто поєднання «минулого» із «сьогоденням». Можна припустити, що існує певна «геополітична» амбівалентність свідомості у прихильників «євразійських» напрямів розвитку країни. Втім, можна припустити, що прихильність цих груп до європейського вектора свідчить не про їхні національно-культурні пріоритети, а радше про бажання жити в матеріально забезпеченому світі, бажано двомовному, адже ці групи позитивно ставляться до надання російській мові статусу офіційної.

Таким чином відбувається примирення «старого» і «нового», а не конфронтація їх. Це є хоча й суперечливим, але дуже позитивним моментом для формування української політичної нації.

У зв'язку зі сказаним можемо підсумувати, що в українському суспільстві превалюють такі ціннісно-ідеологічні ідентичності:

- ідентичність, що поєднує західний (європейський) та незалежницький напрями із ліберально-економічними та авторитарними політичними цінностями;
- ідентичність, що поєднує незалежницький напрям із ліберально-економічними та ліберально-політичними цінностями;
- ідентичність, що поєднує «євразійський» напрям з авторитарними політичними цінностями;
- ідентичність, що поєднує «євразійський» напрям з ліберально-політичними цінностями.

Можна констатувати, що за останні роки для ідентичностей, що поєднують показники ставлень до економічних та політичних перетворень, відбувається зміна геополітичних пріоритетів. Особливо це стосується тих ціннісно-ідеологічних ідентичностей, що поєднують, відповідно, ліберально-економічні з авторитарними та ліберально-економічні з ліберально-політичними ідентичностями: триває геополітична переорієнтація з «євразійських» орієнтирів на «західні» та «самостійницькі». Така переорієнтація поки не є однозначною. Вельми високою залишається орієнтація на східнослов'янський союз.

Виявлені ціннісно-ідеологічні ідентичності, їхня динаміка засвідчують існування тривимірності ціннісно-ідеологічних ідентифікацій. Разом з тим мусимо констатувати, що цілісні ціннісно-ідеологічні ідентичності є лише сегментом усього українського етнополітичного простору. Поряд з ними існують «неповні» ідентичності, що є наслідком незавершеності структурування українського суспільства. Однією з причин цього є нерозвиненість політичних партій, які часто-густо декларують незіставні ідеологічні цінності, що дається взнаки на особистісній політико-ідеологічній самоідентифікації. «Амбівалентність» ідеологій політичних партій та лідерів, які формують і наповнюють політичний простір, накладається на свідомість громадян.

Зафіксовані нами особливості ціннісно-ідеологічних ідентичностей свідчать про позитивну динаміку етнополітичного простору України. Виявлені зрушення у ціннісно-ідеологічній царині є позитивним моментом для формування громадянського суспільства, адже в мінливому суспільстві з'являється критичне мислення, яке є запорукою подолання політичного відчуження, що останнім часом спостерігається в українському суспільстві.

Регіональні ідентичності відрізняються в поглядах на ряд спільно-політичних питань: ставлення до радянського минулого та загалом історії України; бачення майбутнього України; ставлення до окремих проявів українського патріотизму; ставлення до статусу російської мови; оцінка ментальної і культурної близькості з жителями інших країн та регіонів; зовнішньополітичні орієнтації. Це дає підстави говорити про різні світогляди жителів зазначених регіонів і про наявність передумов для формування на регіональному рівні субнаціональних ідентичностей, які, за певних обставин, можуть розвинутися або в єдину спільну національну ідентичність, або інтегруватися з певними інонаціональними ідентичностями. Однак, надію на більш оптимістичний розвиток подій дає та обставина, що наведені відмінності досі не стали приводом для виникнення антагоністичних міжрегіональних протиріч.

У ставленні жителів кожного регіону до інших регіонів України простежується певна градація, але в кожному разі — превалює позитивне ставлення. Водночас, частина тих, хто негативно ставить до інших регіонів, у кожному регіоні становить незначну меншість. Крім того, абсолютно переважає в усіх регіонах позитивне ставлення до України, а також у кожному регіоні більшість жителів вважають себе, беззастережно чи з певними застереженнями, її патріотами і готові її захищати. Це свідчить про те, що в суспільній свідомості сепаратистські настрої не набули поширення.

На цьому фоні вимальовуються чинники, які можуть служити об'єднанню громадян України. Це — спільне прагнення працювати на благо своєї країни, обстоювати рівність прав усіх національностей, піклуватися про стабільний добробут своєї сім'ї, боротися за дотримання прав і свобод громадян, а також притаманна більшості жителів кожного регіону повага до законів та інститутів влади України. Цілком очевидно, що ці чинники можуть бути дієвими лише за умов збереження політичної стабільності і подальшого розвитку демократії, насамперед, розширення впливу громадян на діяльність влади всіх рівнів.

Відмінності між регіонами України, які виявляються у громадській думці, є досить суттєвими, аби перешкоджати формуванню української політичної нації. Очевидно, жителі різних регіонів, навіть маючи спільну етнічну належність, будуть і надалі відрізнятися за звичаями, психологією, культурою, історичною пам'яттю, традиціями, релігією. На нинішньому етапі цей факт можна оцінювати скоріше негативно, оскільки зазначена різноманітність, за відсутності національної єдності, послаблює державу, зменшує її здатність до опору в складних зовнішньополітичних обставинах.

З іншого боку, досить високий рівень патріотичних почуттів, однаково добре ставлення в усіх регіонах до країни в цілому і переважно добре — до інших регіонів дають підстави сподіватися, що питання національної єдності буде вирішене, можливо, не на тих шляхах, які здаються найбільш очевидними сьогодні, і тоді етнокультурне розмаїття стане цінним надбанням української політичної нації, невичерпним потенціалом її подальшого розвитку.

Для досягнення цієї мети, на нашу думку, необхідно забезпечити кілька попередніх умов: припинити політизацію національних проблем та проблем, що безпосередньо їх торкаються (зокрема, конфесійних); політичним елітам досягти консенсусу щодо основних напрямів і стратегій розвитку, впровадити мораторії на обговорення тем, які можуть становити потенційну загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності та національної єдності.

¹ Іщук В. Україна: проблема престижності та ідентичності. — К., 2000; Прибиткова І. У пошуках нових ідентичностей: Україна в етнорегіональному вимірі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — №3.

² Опитування Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. — 28 жовтня — 3 листопада 2005 р.

³ Дзеркало тижня. — 2005. — 19 листопада. — №45. — С. 2.

⁴ Див.: Brzezinski scholars Forum Materials. — Kiev, 2005.

⁵ Паніна Н. Українське суспільство 1994–2005: соціологічний моніторинг. — К., 2005. — С. 88.

⁶ www.uceps.com.ua

⁷ www.i-soc.com.ua/institute/public.php; www.old.dif.or.ua

⁸ Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. — К., 2003. — С. 118, 119.

⁹ Там само. — С. 125–127.

¹⁰ Національна безпека і оборона. — 2006. — №7. — С. 12, 13, 19.